

УДК 334.012.42:338.48 (477)

Г. В. Климик,

к. е. н., доцент

Л. М. Федорець,

к. е. н., ст. викладач, Уманський національний університет садівництва

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРА ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сформовані базові засади формування кластерної стратегії управління розвитком туристичної сфери на регіональному рівні. Обґрунтовано потенціал кластеризації, який передбачає дослідження і аналітичне зіставлення умов індивідуального і інтегрованого підприємництва.

The basic principles of formation of cluster development strategy of tourism are formed at the regional level. The potential of clustering, which provides research and analytical comparison is substantiated of the conditions of individual and integrated enterprise.

ПОСТАНОВА ПРОБЛЕМИ

Реалізація стратегії держави, спрямованої на соціально-економічний розвиток та формування конкурентних переваг країни, базується на зростанні потенціалу регіонів, зокрема туристичної індустрії. Туризм — це високоприбуткова галузь світової економіки, що динамічно розвивається і виступає в числі найважливіших факторів соціально-культурного розвитку регіону. Розвиток туризму є діючим інструментом стимулювання економічного росту на національному і місцевому рівнях. Одним із способів отримати конкурентні переваги на ринку, а також покращити привабливість території для потенційних туристів є створення такого територіально-галузевого об'єднання, як туристичний кластер.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження створення кластерів у туристичному комплексі регіону, аналіз стану та перспективи розвитку процесів кластеризації у туристичній інфраструктурі Черкаської області. Відповідно до мети було поставлено наступні завдання: дослідити теоретико-методологічні засади формування і функціонування туристичних кластерів: визначити економічну природу, сутність, суспільно-економічні передумови та наслідки формування галузевих і територіальних кластерів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню туристичних кластер формувальних приділяється незначна увага з боку теоретиків і практиків. Так, до них можна віднести роботи М. Портера, М. Маршалла, К. Шумпетера, Г. Семенова, І.В. Давиденко, О.С. Мельник, І. М. Швець, О. Богми, Ю. Ковальової, Л. Радіонової, Р. Хайрулліна, Г. Яшева, Р. Хасанова, М. Вікхема, Л. Орведала, К. Кетелса. та ін., які сформу-

лювали його основні етапи та завдання. Однак, наявні публікації недостатньо висвітлюють актуальність даної проблематики, що зумовлює подальше вдосконалення наукових підходів у цьому напрямі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна туристична індустрія є однією з найбільших високоприбуткових галузей зовнішньоекономічної діяльності у світовій економіці. Досвід окремих країн світу, які працюють на міжнародному ринку, переконливо свідчать, що показники динаміки росту прибутковості туризму значно випереджають показники інших галузей економіки. За даними Всесвітньої туристичної організації, за останні 10 років доходи від туризму зростали щорічно на 7,9% при щорічному середньому зростанні на 4,5% які займають значну частину в бюджеті держави і складають до 10% валового національного продукту України [2].

Розвиваючись, туристична галузь забезпечує ефективне функціонування та розвиток різних сфер суспільного виробництва, розв'язання широкого спектра соціально-економічних проблем країни.

Черкаська область — адміністративно-територіальна одиниця України, що межує на півночі з Київською, на сході — з Полтавською, на півдні — з Кіровоградською і на заході — з Вінницькою областями. В умовах ринкової економіки туристичні підприємства Черкаської області, що планують тривалу успішну роботу на зовнішньому ринку, потребують системного аналізу ефективності їх зовнішньоекономічної діяльності, щоб мати змогу оперативно виявляти проблеми та усувати недоліки, зумовлені нераціональним управлінням, збутом туристичної продукції чи мотивацією праці. До послуг туристів на Черкащині надаються 7 історико-культурних заповідників

(Шевченківський національний заповідник в Каневі, заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка" на Звенигородщині, Корсунь-Шевченківський історико-культурний заповідник, національний заповідник "Чигирин", Кам'янський історико-культурний заповідник, історико-культурний заповідник "Трахтемирів", заповідник Трипільської культури в Тальному) та національний дендрологічний парк "Софіївка" в Умані, які знайомлять їх з видатними пам'ятками історії, культури та природи краю. Протягом останніх років до Черкаської області найбільше іноземних туристів приїжджають з сусідніх країн: Росії, Польщі, Білорусії, а також з країн Європи: Німеччини, Італії, що в цілому становить 65,5 тис. осіб.

В Україні процес впровадження кластерної моделі знаходиться у стадії становлення. Не дивлячись на здійснення ряду заходів, спрямованих на підвищення конкурентоздатності окремих секторів економіки України та її регіонів на базі кластерної моделі, кількість діючих кластерів в Україні залишається незначною. Особливо це стосується туристичної галузі, що є перспективною в цьому відношенні [3].

На сьогоднішній день туристична індустрія стала комплексною та складною галуззю. Вона досягла етапу, на якому вимагається активізувати дослідження традиційних і нових сегментів ринку, споживчих переваг, інформаційних технологій та управлінських методик. Особливо уваги заслуговує пошук нових інноваційних форм організації туристичної діяльності національних підприємств для більш ефективного управління нею.

Відповідно до кластерної теорії формування конкурентних переваг М. Портера, кластер — це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій певних областях, які не конкурують між собою, характеризуються спільною діяльністю і взаємодоповнюють одне одного [1]. Зміст кластеризації полягає у прискоренні економічного розвитку і підвищенні конкурентоспроможності окремих економічних суб'єктів шляхом використання переваг суспільного поділу праці і ущільнення їх науково-виробничої взаємодії в результаті утворення так званих кластерних об'єднань. Виходячи з цього, туристичний кластер — це територіальне об'єднання суміжних з туризмом галузей економіки та інституцій, які співпрацюють і взаємодоповнюють одна одну. Характерною особливістю структури кластера є взаємодія трьох секторів: бізнесу (підприємницькі структури, товариства, комерційні банки), влади (місцеві органи влади, податкові адміністрації, регуляторні структури) та інституцій (університети та наукові центри, громадські організації, торгово-промислові палати).

В Україні досвід кластеризації у туристичній сфері небагатий. Так, у Миколаївській області діють туристичні кластери у м. Вознесенську та Южноукраїнську; у Херсонській — діє транспортно-туристичний кластер "Південні ворота України"; у Закарпатській — впроваджується кластерна модель господарювання в туристичній галузі, а також започатковано створення кластерних об'єднань підприємств з "зеленого туризму" [2].

Туристичні кластери мають об'єднувати складну систему рекреаційно-туристичних установ, підприємств інфраструктури та інших галузей, які мають тісні виробничі, економічні, інформаційні зв'язки, спільно використовують ресурси з метою задоволення різноманітних пізнавальних, культурних, розважальних та інших потреб

суспільства. Учасниками рекреаційно-туристичного кластера мають бути не лише туристичні, санаторні, відпочинкові заклади, а й сільськогосподарські фермерські господарства, заклади громадського харчування, транспорту, зв'язку, наукові установи, навчальні заклади, консалтингові фірми, банки, готельні господарства, індивідуальні сільські садиби, які забезпечували б розвиток туризму, державні органи влади та органи місцевого самоврядування, громадські структури.

Досліджуючи конкурентоспроможність регіональної індустрії туризму, треба звернути увагу на її сучасні структурні зрушення, а саме — вихід на регіональний ринок кластерних об'єднань туристичних підприємств і підприємств суміжних галузей. Кластеризація покликана покращити екологію й привабити інвестиції, спонукати інноваційні процеси в туристичній галузі. Практично проблема формування кластерів пов'язана з відсутністю бюджетних коштів для фінансування соціокультурних об'єктів рекреації та туризму.

Кластерні системи є втіленням унікальної комбінації наукових, виробничих і комерційних структур, що на основі використання переваг коопераційної взаємодії, сприяють формуванню і ефективному використанню реальних конкурентних переваг окремих підприємств, галузей, національних економік в умовах посилення світового конкурентного протистояння. На даному етапі розвитку економіки України кластери можуть виступити ефективним інструментом інтенсифікації розвитку туристичної сфери і посилення ринкових позицій окремих економічних суб'єктів на регіональному рівні.

Формування туристичного кластера — не стихійний, а систематизований, чітко впорядкований процес, який складається з багатьох етапів. Спочатку, на основі комплексних досліджень, визначають ініціативну групу — реальних учасників кластера. Потім формуються його основна мета і цілі, проводиться комплексне дослідження територій групи. Надзвичайно важливим моментом є побудова структури туристичного кластера, адже тут визначаються концептуальні взаємодії учасників та забезпечення їх діяльності. Наступним етапом є розроблення статуту кластера та його державна реєстрація.

У Черкаській області уже є такий досвід, у Смілянському районі створено туристичний кластер "Гайдамацький шлях", який було обрано пілотним проектом ЄС щодо розвитку сільських територій. Це призвело до покращення економічної ситуації в регіоні, підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств, притоку іноземних інвестицій, збільшення кількості туристів та створення нових робочих місць.

Важливою умовою формування механізму кластеризації на рівні Черкаської області є підготовка корпоративного бізнес-плану, який включає низку важливих завдань, таких як: моніторинг внутрішньо-корпоративного стану та ринкових позицій компанії; субординація стратегічних намірів; визначення спільних управлінських цілей міжнародного маркетингу та шляхів їх досягнення; а також об'єднує підприємницькі цілі окремих учасників.

Успішний розвиток кластерних систем передбачає створення і реалізацію механізму управління процесами кластеризації, який включає сукупність послідовних організаційних заходів, направлених на дослідження кон'юнктурних чинників, започаткування організаційно-інституційних засад та розробку методів формування і моніторингу ефективності кластерної системи. Комплексне дослідження території Черкаської області та визначення стану туристичної діяльності дає можливість сфор-

мувати групи кластерів, які об'єднують такі туристичні підприємства:

— група 1 об'єднує туристичні підприємства Жашківського, Маньківського Уманського, Монастирищенського, Тальнівського та Христинівського районів. У них середній рівень забезпеченості туристичними підприємствами та характерні порівняно високі обсяги туристів (окрім Жашківського та Монастирищенського районів), середній рівень обсягу наданих туристичних послуг;

— група 2 об'єднує туристичні підприємства Черкаського, Канівського, Корсунь-Шевченківського, Лисянського та Звенигородського районів. Для них характерні висока забезпеченість туристичної діяльності та найбільші масштаби іноземного та внутрішнього туризму, а, як результат, і обсяги наданих туристичних послуг;

— група 3 об'єднує туристичні підприємства Смілянського, Шполянського, Катеринопільського, Чигиринського та Кам'янського районів. Для них характерні нижча середнього забезпеченість туристичної діяльності та незначні масштаби туристів, обсяг наданих туристичних послуг;

— група 4 об'єднує туристичні підприємства Драбівського, Золотоніжського та Чорнобаївського районів. Для них характерні найнижча забезпеченість туристичної діяльності та зовсім незначні обсяги туристів, а тому і обсяг наданих туристичних послуг.

Впровадження забезпечення у сферу туризму може мати місце за умов вирішення наступних взаємопов'язаних проблем: розробки та формування забезпечувальних систем для підприємств різних типів з урахуванням специфіки галузі та продукту реалізації, розробки та запровадження різних систем, форм та каналів збуту туристичного продукту, розробки відповідної інформаційної інфраструктури.

Таким чином, даний кластер централізовано зосереджується на зовнішніх зв'язках, які підтримують ринкову конкуренцію. Кластерна взаємодія може принести такі позитивні ефекти для Черкаського регіону:

- зростання продуктивності;
- підвищена сприйнятливість до можливостей інновації та високої спеціалізації;
- розширений доступ до ринків збуту, спеціалізованим постачальникам, послугам, кваліфікованій робочій силі, технологічним знанням; підвищений рівень формування нових підприємств;
- більша гнучкість та ефект великого масштабу;
- спільна діяльність та колективна ефективність.

Проте можливі й труднощі при створенні кластера для

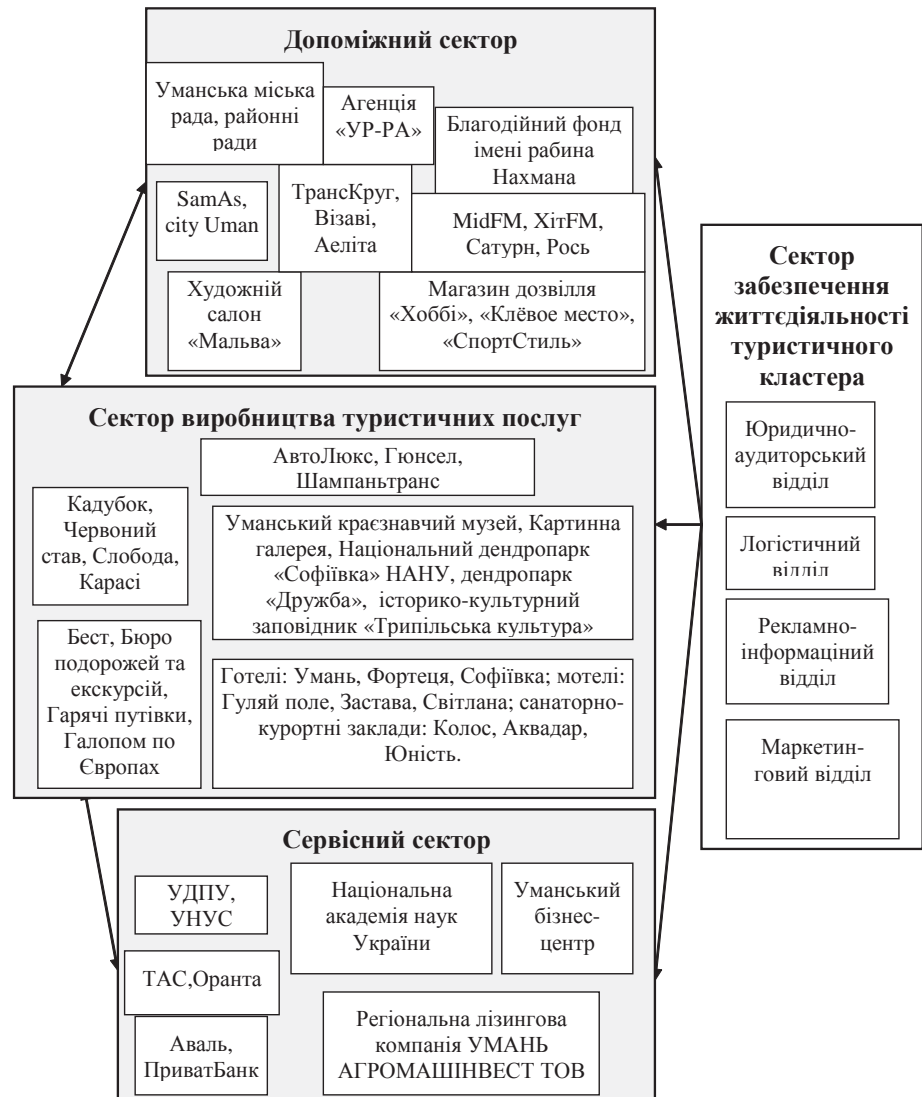

Рис. 1. Типова структура туристичного кластера Уманщини

Черкащини. Такі як: недоліки фізичної інфраструктури, недостатність капіталу, слабка структура технологічних інститутів. У такій ситуації саме кластерна модель дає новий вихід для поліпшення економічної ситуації на підприємствах. Вона є необхідною умовою для відродження вітчизняного туризму, підвищення ефективності інноваційного розвитку та конкурентоспроможності.

Важливим аспектом створення кластера є те, що фактичне залучення учасників відбувається на добровільних засадах лише шляхом інформування та переконання їх щодо переваг спільного (інтегрованого) підприємництва. З цією метою в межах проектів кластеризації проводиться всебічна інформаційно-організаційна підтримка, зокрема:

- інформування учасників проекту з питань інтенсифікації виробництва, сертифікації продукції і її реалізації тощо;
- створення асоціацій виробників з метою координації діяльності учасників кластерів;
- надання допомоги виробникам у пошуку потенційних партнерів і інформування споживачів щодо переваг продукції.

Типову структуру туристичного кластера рис. 1. складають 4 основних сектори: сектор виробництва туристич-

них послуг, сервісний сектор, допоміжний сектор та сектор забезпечення життєдіяльності туристичного кластеру.

Сектор виробництва туристичних послуг об'єднує:

— туроператорські фірми та тур агентства. Найбільшими в Черкаській області є туристичні оператори "Супутник" та "НАМИ". Їхні філії розміщені по всій території регіону;

— заклади з розміщення та оздоровлення туристів (готелі, санаторно-курортні заклади, турбази) — Готель "Фортеця", "Застава", "Софіївка" тощо; оздоровчий санаторій Аквадар;

— підприємства з перевезення туристів (автотранспортні підприємства, авіакомпанії) — АвтоЛюкс, Гюнсел, Шампаньтранс, що займаються міжнародними перевезеннями пасажирів та вантажів у регіоні та в країні;

— заклади з організації харчування туристів (ресторани, кафе, їдальні), яких в області налічується близько 500 одиниць. Вони рівномірно розміщені по всій території Черкащини;

— заклади з організації дозвілля туристів (музеї, театри, парки) — дендропарк "Софіївка", Краєзнавчий музей, Музей діячів літератури і мистецтв Уманщини, Музей-квартира Н.В. Суровцової тощо.

Таким чином, даний сектор включає підприємства, що безпосередньо виробляють та реалізують туристичні послуги на ринку.

Сервісний сектор, в свою чергу, об'єднує підприємства, що надають різноманітні послуги (фінансові, освітні, посередницькі) ключовим підприємствам кластерів. До його складу входять:

— банківсько-кредитні та страхові установи, лізингові компанії. Банківська система області вміщує 39 філій та 738 відділень, які представляють 57 банків-юридичних осіб. В регіоні функціонує понад 100 страхових компаній;

— навчальні заклади туристичного профілю, наукові установи, а також бізнес-центри. В Черкаській області спеціалістів з туристичного напрямку готують: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, Черкаська філія КНУ культури і мистецтв, Уманський ДПУ ім. П.Тичини, Уманський НУС, Національна академія наук України і Національний дендропарк "Софіївка" зокрема.

Допоміжний сектор включає різноманітні підприємства з:

— виробництва сувенірів певної місцевості, туристичного спорядження;

— поліграфічні підприємства, картографічні фабрики, періодичні видання, телерадіокомпанії. В області видається низка обласних газет — "Антенa", "Вечірні Черкаси", "Молодь Черкащини"; діють багато телерадіокомпаній, з них одна обласна державна "Рось"; є велика кількість FM-радіостанцій;

— органи державної влади (районні відділи управління культури і туризму), агенції регіонального розвитку (Науково-дослідна, виробничо-технічна агенція "Стратегія регіонального розвитку"), міжнародні та державні фонди (благодійний фонд імені рабина Нахмана, ін.) і програми (Програма економічного та соціального розвитку малих міст Черкащини 2010—2011 років).

Сектор забезпечення життєдіяльності туристичного кластера зв'язує між собою окремі сектора та підприємства туристичного кластеру, забезпечуючи координацію їх діяльності. До його складу входять маркетинговий, рекламно-інформаційний, логістичний та юридично-аудиторський відділи.

Проте, незважаючи на ресурсну забезпеченість регіону, можливі й труднощі при створенні кластера для

Уманщини. Такі як: недоліки фізичної інфраструктури, недостатність капіталу, слабка структура технологічних інститутів. Дані недоліки існують в усіх підприємствах України, адже вони функціонують в країні, з перехідною економікою. Але саме кластерна модель дає новий вихід для поліпшення економічної ситуації на підприємствах. Вона є необхідною умовою для відродження вітчизняного туризму, підвищення ефективності інноваційного розвитку та конкурентоспроможності. Проведення змістового SWOT-аналізу стану туристичної галузі надає можливість розробити сценарний прогноз з виявленням існуючих можливостей та загроз для розвитку туризму та сформувати концепцію кластерних утворень в Черкаській області.

Кластерна стратегія розвитку туристичної сфери сприяє вирішенню ряду економічних проблем регіону, диверсифікації виробництва продукції та послуг, підвищенню їх конкурентоспроможності. Важливою складовою економічної системи регіону є успішне функціонування територіально-рекреаційної системи та формування на її основі рекреаційно-туристичного кластера, що дає змогу ефективно використовувати природні та антропогенні рекреаційні ресурси, історичну та культурну спадщину і значно посилити вплив сфери рекреації і туризму на економічний розвиток регіону.

Такі процеси супроводжуються інвестиційним піднесенням, розширенням зайнятості, зростанням податкових надходжень до бюджетів різних рівнів. Як наслідок цього, у регіоні спостерігатиметься економічне пожвавлення. Крім того виникнення туристичного кластера в регіоні сприятиме підвищенню рівня туристичного та рекреаційного сервісу шляхом комплектування відповідних закладів кваліфікованим обслуговуючим персоналом, розширенню асортименту туристичних, рекреаційних та побутових послуг. При цьому підвищення якості туристичних послуг до світового рівня і їх диверсифікованість зацікавить іноземних туристів. Збільшення потоку іноземних туристів забезпечить регіонам України вихід на світовий ринок рекреаційно-туристичних послуг, розвиваючи при цьому в'їзний туризм як один із пріоритетних напрямів туристичного бізнесу. Об'єднання підприємств туристичної та рекреаційної сфери у кластери забезпечить підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

ВИСНОВКИ

Отже, кластери є саме тим ефективним механізмом, який забезпечує функціонування господарського комплексу кожного регіону на основі раціонального використання його природно-ресурсного та людського потенціалу. Враховуючи те, що Черкащина володіє багатим рекреаційно-туристичним потенціалом, належне його використання має стати одним із пріоритетних напрямків розвитку економіки регіону.

Література:

1. Портер Майкл Е. Стратегія конкуренції / Портер Майкл Е.; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. — К.: Основи, 1997. — 390 с.
  2. Семенов В. Регіональний рекреаційний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону / В. Семенов, В. Мозгальова, І. Давиденко // Регіональна економіка. — 2006. — № 4. — С. 78—89.
  3. Мазур Ф.Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії [навчальний посібник] / Ф.Ф. Мазур — К.: Центр учбової літератури, 2005. — 96 с.
- Стаття надійшла до редакції 15.12.2011 р.*